

Ökológiai látványosságokhoz kapcsolódó történeti, agrártörténeti kutatás

A WITTMANN ANTAL PARK (MOSONMAGYARÓVÁR) ÖKOLÓGIAI ÉRTÉKEIHEZ
KAPCSOLÓDÓ TÖRTÉNETI, AGRÁRTÖRTÉNETI HELYSZÍNEK, NEVEZETESSÉGEK

2019

Tartalom

A tanulmány célja	1
A park elhelyezkedése, területe	4
A park története	8
A Gazdászfa	14
Gazdászfa emlékoszlop	16
Bauer Rudolf.....	20
A kezdetek és az első sportsikerek	21
A párizsi olimpia	22
Bauer Rudolf emlékezete	23
A Haberlandt Gottlieb szobor.....	25
A Haberlandt-család	25
Magyaróvári erődrendszer	29
A park élővilágára vonatkozó korábbi felmérések	35
Bellér, Máté 1964. évi felmérés – „A „Május 1” liget faállománya”	36
A park növényvilága 1998-ban	38
A park állatvilága 1998-ban	39
Források.....	42

A tanulmány célja

Széchenyi István Egyetem által elnyert „INTERREG V-A AUSZTRIA MAGYARORSZÁG programban megvalósuló **ATHU50 Biodiverzitás a természetvédelmi területek antropogén hasznosítása révén (AGRINATUR)**” című projekt keretében a mosonmagyaróvári Wittmann Antal parkban kialakításra kerül a „**Wittmann történeti és ökológiai tanösvény**“.

A pályázati anyagban a következők szerepelnek a tervezett tanösvény céljával, tematikájával kapcsolatban: *„A tanösvény bemutatja a látogatók számára a park erdei és ártéri ökoszisztémáját, illetve az ezekhez tematikailag kapcsolódó, parkban található történeti nevezetességeket. A fejlesztés célja az ismeretátadás és az ökotudatos szemlélet fejlesztése.*

Információs táblákon kerülnek bemutatásra az ökológiai ismeretekhez szorosan kötődő történeti és agrártörténeti érdekességek is, mintegy kiegészítve azokat. A történeti vonatkozások megjelenítésének célja, hogy az érdeklődők számára komplexen, a múlt (park telepítése, korabeli és jelenlegi fafajok összehasonlítása, helyszínen fellelhető agrártörténeti, egyetemi karhoz kapcsolódó érdekességek) és a jelen állapot bemutatásával átfogó képet adjunk a területről.”

A Wittmann Antal park elhelyezkedéséből adódóan átmenetet képez a természetes és az épített városi környezet között. Történetét tanulmányozva kiviláglik, hogy a park a teljesség igényével történő bemutatása nem lehetséges a hozzá kötődő történelmi, agrártörténeti események, nevezetességek ismertetése nélkül. A tanulmány célja, hogy olyan **helyszíneket, történeti emlékeket ismertessen**, melyek **a tanösvény leendő látogatói számára** bemutatásra érdemesek, vélhetően érdeklődésre tartanak számot.

További lényeges cél, hogy a még fellelhető, a **park létesítésével, történetével kapcsolatos dokumentumokat rendszerezett formában elérhetővé tegye** a jelenlegi kutatásokhoz, illetve „megmentsse” az utókor számára. A még fellelhető korabeli térképek, fajlisták, fotók értékes segítséget, kiegészítő információkat nyújthatnak a jelenleg folyó kutatómunkához, történeti távlatba helyezve a park jelenkori állapotát.

A park történetével kapcsolatban szintén nem kerülhető meg - a helyiek szóhasználatában mai napig élő - „akadémia”, azaz a **Széchenyi István Egyetem 2018-ban 200 éves Mezőgazdaság- és Élelmiszertudományi Kara**. Az egykori **Magyaróvári Gazdasági Felsőbb Magántanintézet (1818-1850)** 1874. és 1942. között Magyaróvári Magyar Királyi Gazdasági Akadémia néven működött.

A park névadója **denglázi Wittmann Antal** lovag reformkori tudós mezőgazdász, aki Albert Kázmér herceg megbízásából 1818-ban létrehozta a Magyaróvári Gazdasági Felsőbb Magántanintézetet. Ugyancsak Wittmann volt az intézmény első vezetője (kurátora) is.

Kölcsey így ír a tanintézet alapításáról: *„Dengelaczi Wittmann Antal úr, a hercegi uradalmak köztisztjeletben élő főigazgatója, adá a szép következésű tanácsot, s készíté a tervet, miszerint az intézet alapított, s 1818-ik év őszén, az iskolai év kezdetével meg is nyílt. Megnyílásáról a hírlapokban tétetett jelentés, s a törvényhatóságok is vettek tudósítást; s mindemellet is vidékünkön kevésbé ismeretes az, s bizonyosan lesznek, kik e rövid ismertetést nem kedvetlenül veendik.“*
(Kölcsey Ferenc, 1837)

Wittmann munkásságának eredménye a Lajta szabályozása, a mocsarak szikkasztása és a nádasok lecsapolása révén kialakított egykori főhercegi park is, mely a város legrégebbi telepített parkja.

A parkban található az egykori Cserháti Sándor

kollégium, régi nevén a „konviktus” épülete, mely 1829-ben épült, valamint a ma is kollégiumi funkciót betöltő, a 1990-es években átadott épületegyüttes. A parkon átsétálva láthatjuk az egykori „Gazdászfa” helyét jelölő emlékoszlopot is - melynek törzséből egy darab a kollégium udvarán látható kiállítva – valamint számtalan további „gazdász” emléket...

A tanulmányban ezekből is bemutatásra kerülnek a legjelentősebbek, a hozzájuk kapcsolódó régi történetekkel, anekdotákkal, melyek színes adalékként szolgálhatnak a leendő tanösvény ökológiai értékeket bemutató tartalmához.

Virágzik a medvehagyma a Wittmann Antal parkban

A Gazdászfa az 1980-as években

A park elhelyezkedése, területe

A Wittmann Antal park **Mosonmagyaróvár város jelenlegi közigazgatási területén, a Vártól északra, a Lajta bal partján** helyezkedik el. A mintegy két évszázaddal ezelőtt telepített parkerdő területe (kb. 30 ha) - az azóta ott létesített sportpályák és egyéb épületek helyfoglalása miatt - jelentősen lecsökkent, ma már csak 14 ha területet foglal el. Mosonmagyaróvár 2017. évi településképi arculati kézikönyvében az alábbiak olvashatók róla: „A 14 hektáros Wittmann park, amely közvetlen kapcsolatot biztosít a várral, a város értékes zöldfelülete, városközponti fekvése miatt igen népszerű.”

A park 1990 óta **Helyi jelentőségű védett természeti terület** (Győr-Sopron megyei Tanács 1/1990. (II.19.) sz. rendelete) (2. ábra), a város legrégebben telepített parkja. Jellege: Önkormányzati kezelésű városi parkerdő.

1. ábra. A park elhelyezkedése a városon belül. Google Maps 2019

2. ábra. A természetvédelmi területet jelző tábla. Matusz Péter festőművész terve alapján.

Az eredeti Lajta-ártér ligeterdeje volt az eredetileg tájképi, angol kertépítészeti stílusban létesített városi közpark alapja. Wittmann Antal 1813-ban megkezdett belső terület kialakító munkássága során lecsapolták a Lajta és a magasabban fekvő majorok között elterülő mocsarakat, elvezették a vadvizeket, a megkezdett fásítással pedig kialakult a Főhercegi liget, a mai Wittmann Antal park.

Egy, az 1990-es években előkerült egy térképen (3. ábra) látható a park telepítése utáni „eredeti” állapot (Bacsó, 1998). A térképet Kanyó Mihály készítette, aki 1819-től 1839-es nyugdíjazásáig a magyaróvári tanintézet matematika és földműveléstan tanára volt. A térkép 1821-ben készült, eredeti címe „Grundriss der Prädien Albertau, Henriettenau und Carlau” (Kanyó 1821).

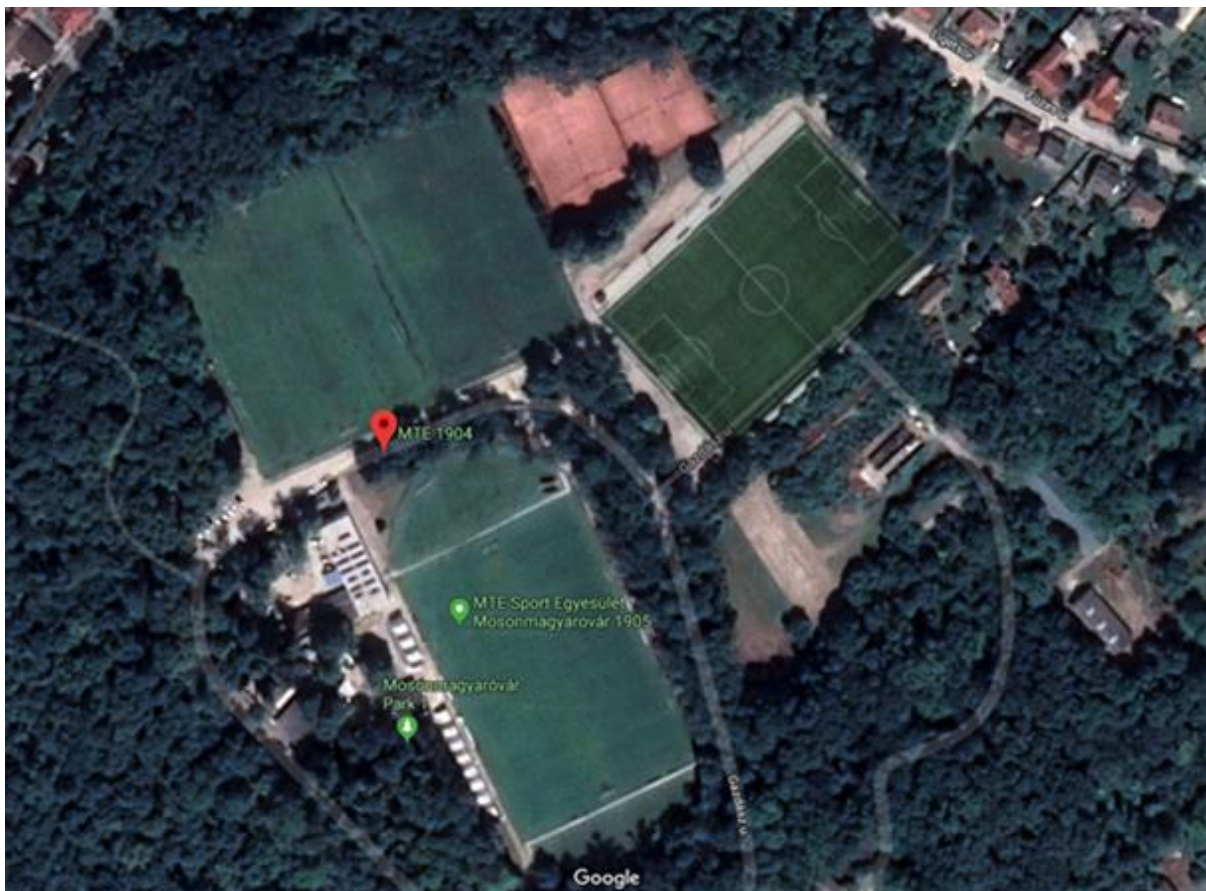

3. ábra. Magyaróvár környéke a mocsarak lecsapolása és a park telepítése után (Kanyó 1821)

A ligettől dél-délnyugatra a két Lajta-ág között található az egykori római limes "ad Flexum" nevű erődítménye (a mai várépület), amely már a honfoglalás idejében is régi, azaz óvárnak számított és a

legbelső gyepűrendszer egyik fő pontja volt. Ezért is hívták Óvárt és Mosont (1939-ben egyesültek) Porta Hungaricá-nak, azaz Magyarország kapujának.

A városi park jelenleg helyet ad sportpályáknak (4. ábra), az egyetem sportcsarnokának és kollégiumának, a nyári időszakban különböző szabadtéri rendezvények helyszínéül szolgál. A főherceg egykori „mulató-lakját” (pavilon) (9-10. ábra), ahol az 1950-60-as években táncos-zenés ligeti söröző is működött, sajnos lebontották. Helyén egy jelenleg használaton kívüli épület áll.

4. ábra. A park területén lévő sportpályák 2019-ben, Google Maps

5. ábra. A park „bejárata” a város felől 2019-ben

A park története

A Wittmann park mai területén több történelmi korszakból fennmaradt emlékeket is találhatunk, melyek bemutatásra lehetnek érdeemesek a látogatók számára. A létesítendő tanösvény egyes állomásainak elhelyezkedését – a park természeti adottságainak figyelembe vétele mellett – érdemes ezekhez az olykor látványos (szobrok, emlékhelyek), olykor (a helyismerettel nem rendelkezők számára) szinte láthatatlan történelmi emlékekhez is igazítani.

A mai park területe eredetileg a Duna, a Lajta áradásai és a Hanság közelsége miatt mocsaras terület volt, Albert Kázmér szász-tescheni herceg birtokának részét képezte. A Lajta, a Mosoni-Duna és a Majoroktól a Várallyay György utca Dunáig meghosszabbított vonala által határolt terület a 18-19. század fordulóján mocsaras, zsombékos, vízmosta, füves, helyenként fás terület volt. Jövedelmező hasznosítása csak jelentős vízrendezési munkák nyomán válhatott lehetővé. A parkot feltehetőleg 1813-1817. között, a vár előtti, Lajta által öntözött sánc- és árokmaradványok felhasználásával Wittmann Antal, a főhercegi birtok jószágkormányzója, a főherceg kérésére hozta létre a terület lecsapolásával. A liget első neve Albert-liget (németül Albertau) volt. A mocsaras, árkos terület rendezése után platánokat, fenyőket ültettek, illetve helyet kapott egy páfrányfenyő (*Ginkgo Biloba*) (6. ábra) is. A területen lévő évszázados nyárfákat is megtartották, ezek között volt a későbbi „gazdászfa” is (Dimény, 2018).

Borsa Károly Denglázi Wittmann Antal című írásában így emlékezik meg a park alapításának körülményeiről: „Az 1800-as évek elején még mindig egészségtelen mocsarak vették körül Óvárt,

amely a tavaszi hóolvadások idején szinte megközelíthetetlen volt. Wittmann először a Lajta szabályozásával igyekezett a víznek lefolyást biztosítani. A várostól keletre a Lajta és a Kis-Duna között elterülő kb. 700 holdas mocsaras területet... Wittmann visszavette, csatornázással lecsapolhatta (Még 150 év után is lehet követni a levezető árok nyomait) Ez a régi térképeken Albert-liget (Albertau) néven szerepel. ...A Lajta balpartján egy gyönyörű parkot és egy 30 holdas

*6. ábra. A park legrégebbi fájának egyike, a feltehetőleg az 1800-as évek elején telepített páfrányfenyő (*Ginkgo Biloba*)*

faiskolát telepített, ahol később dendrológia és botanikus-kert létesült.”

Dimény Gábor a Mosonmagyaróvár című 2018-ban megjelent kiadványban ír Wittmann szerepéről és Óvárhoz fűződő viszonyáról: „Wittmann 1813 és 1832 között maga is itt lakott a városban. Tevélegesen működött közre az akadémia alapításában, ezért és főintézői minőségében végzett kertépítési és vízgazdálkodási teljesítményéért (márialigeti öntözőrendszer és műkert) „denglázi” előnévvel nemesi címet kapott. A gróf Széchenyi István reformköréhez tartozó Európa szerte elismert tudóst - bár külföldön halt meg - végakarata szerint az óvári temetőben helyezték örök nyugalomra.”

Bacsó András így ír a park alapításának időpontjáról A Wittmann Antal park című könyvében: A park létrejötté a vízrendezési munkák, Albert-liget művelés alá vétele, a fásítás folyamatának következménye. Nem volt "alapkőletétel" sem "emlékfa ültetés", ezért nehéz a **parkalapítást** pontos dátumhoz kötni. Az a feltételezés, hogy a parkot 1810-ben létesítették (Sárközi et al. 1968), biztosan kizárható. Wittmann Antal ugyanis 1811-ben lépett a főherceg szolgálatába és 1813-ban telepedett le Magyaróvárott. Ezért az alapítás ideje 1813-1817 közé tehető. A Lajta szabályozása, Albert-liget rendezése, fásítása hosszabb folyamat volt. A kérdéssel foglalkozó szerzők között abban összhang van, hogy a botanikai és dendrológiai kert, a faiskola és a park egy időben, egy munkafolyamattal létesült.

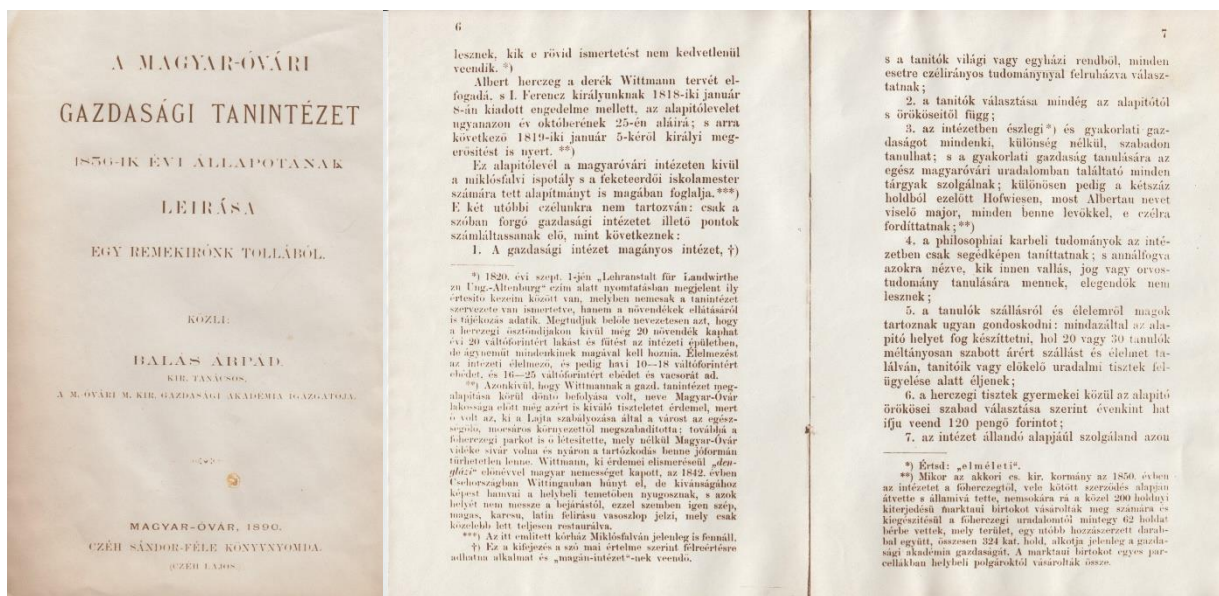
7. ábra. Az eredeti sétaút szegélyének maradványai helyenként ma is láthatók. (2019)

Bacsó szerint a mai park őisének igazán a Henriette-liget tekinthető. Az eredeti „névadó” Henrietta, Mária Krisztina öccse gyermekének, Károly főhercegnek hitvese volt. Albert Kázmér és Mária Krisztina házasságából nem maradt fenn utód, ezért Károlyt fogadták örökbe. Ezzel Károly lett a birtok örököse. Az akkori szokás szerint a birtokot és annak részeit a család tagjairól nevezték el, így az öröklő házaspár lett a névadó. A Henrietta-liget neve mára feledésbe merült. A Henrietta-liget kb. 30 hektár volt.

Czímber Gyula, az óvári kor egykori növénytan professzora a következő érdekességre hívja fel a figyelmet a 2004-ben megjelent A magyaróvári park rövid története című írásában: „a vízmentesítés miatt a területen csatornát építettek, amelyen a sétányok vonalán 8 fahíd tette hangulatossá a parkot.

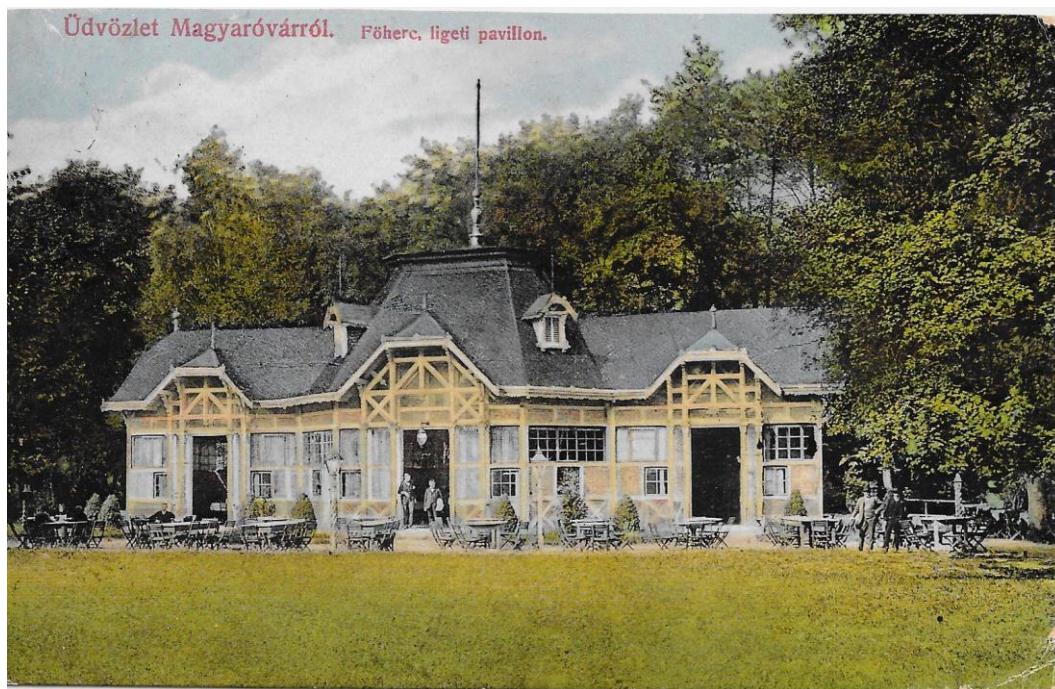
A hidak ma már nincsenek és a csatorna nyomai is alig lelhetők fel. A park útjai, sétányai viszont a mai napig az alapítás idején kiépült nyomvonalon haladnak.” (7. ábra)

Kölcsey Ferenc egy itteni látogatása élményeit összefoglalva – 1836-ban írja Wittmann Antalról, hogy „neve Magyar-Óvár lakossága előtt még azért is kiváló tiszteletet érdemel, mert ő volt az, ki a Lajta szabályozása által a várost az egészségölő, mocsáros környezettől megszabadította; továbbá a főhercegi parkot is ő létesítette, mely nélkül Magyar-Óvár vidéke sívár volna és nyáron a tartózkodás benne jóformán tűrhetetlen lenne” (8. ábra).

8. ábra. Kölcsey leírása a Wittmann által alapított gazdasági tanintézetről és a Balás Árpád által kiadott könyv borítója (1890)

A park kezdettől fogva szabadon látogatható. A Gazdasági Felsőbb Magántanintézet azon hallgatóinak, akik az Erdészet című tárgyat is tanulták, gyakorlati helyszínül is szolgált. A kiegészítés után a park botanikus kerti része az Akadémia tulajdonába került, ahol Haberlandt Frigyes növénytermesztő professzor és fia Gottlieb is tanulmányozta a növényvilágot. A növényfajok száma 1886-ban mintegy 700 volt. A XIX. század utolsó harmadában a park közepén a szórakozást szolgáló pavilon épült. Ennek helyén az egykori Park Étterem épülete áll, jelenleg funkció nélkül. (Czimer, 2004.)

9. ábra. A főhercegi pavilon egy 1917-es képeslapon

10. ábra. A főhercegi pavilon helyén álló épület 2019-ben

A későbbiek során a park funkciói sportolási lehetőségekkel is bővültek. Az Akadémia a főhercegi birtokból, a parkból akkora területet kapott, amelyen sportpályát létesített. A labdarúgó pálya az 1911/12-es tanév végére készült el. Érdekesség, hogy a Tanácsköztársaság idején a park állami tulajdonba került és Lasalle Néppark lett az új neve. Később a városi képviselő testület - Frigyes főherceg feleségének tiszteletére - Izabella Liget névre változtatta, de ez az elnevezés nem ment át a köztudatba. (Czímber 2004.)

A főhercegi nagybirtok 1945-ben megszűnését követően a park új "Május 1. liget" lett. A hagyományossá váló május elsejei ünnepségnek napjainkig a park az egyik fő városi helyszíne.

A kétezres évek elején így jellemezte Czímber Gyula a Lélegző örökségünk című kiadványban a park akkori állapotát: „...a park viszonylag megőrizte eredeti állapotát. Fái azonban előregedtek, sok elpusztult, a híres fagyűjtemény elvesztette tudományos jelentőségét. A hatvanas évektől ráadásul a park egyre kevesebb gondozásban is részesült. Kárt okozott a gépjármű-forgalom, az illegális személtlerakás. A Lajta-kanyar levágása után keletkezett holtágot szeméttel, építési törmelékkel töltötték fel, amit csak nagy erőfeszítéssel sikerült újra élővé tenni. Árvízvédelmi okok miatt a folyóparti fákat kivágták. A beépítésekkel, más célú igénybevétellel az **eredetileg 30 hektáros park mára 15 hektárra csökkent**. A park állapotának romlását többen felismerték. Az egyetem tanárainak javaslatára megindult a felújítás. Ebben a munkában az Egyetem oktatói, hallgatói, dolgozói lelkesen vettek részt. A Kertészeti Tanszék vezetője, Dr. Nagy György vezetésével megindult a park teljes rekonstrukciója. Az utakat rendbe tették, a park közvilágítást kapott, a „gyomosító” növényeket eltávolították. A város Környezetvédő Bizottsága, később a Mosonmagyaróvári Városvédő Egyesület szorgalmazására a parkot természetvédelmi területté nyilvánították.

A növényállomány – mint erdőtársulás - a természetes szukcesszió következtében az idők folyamán átalakult. A park növényállománya ma a közeli Szigetköz ligeterdeinek társulásához hasonló. Aljnövényzete (hagymás, rizómás növények), cserjeszintje a szigetközi ligeterdőkhoz hasonlóan rendkívül gazdag.”

A Mosonmagyaróvári Városvédő Egyesület javaslatára 1991-től a parkot megteremtőjéről Wittmann Antal parknak nevezték el. Itt kapott helyet a világhírű szovetenyésztő tudós, Haberlandt Gottlieb szobra is, aki Magyaróvár szülőtte, gyermekkorában a park játszó és tanuló helye volt. A bevezető főút Haberlandt sétány lett az apára, Frigyesre és fiára, Gottlieb-re emlékezve (Czímber, 2004).

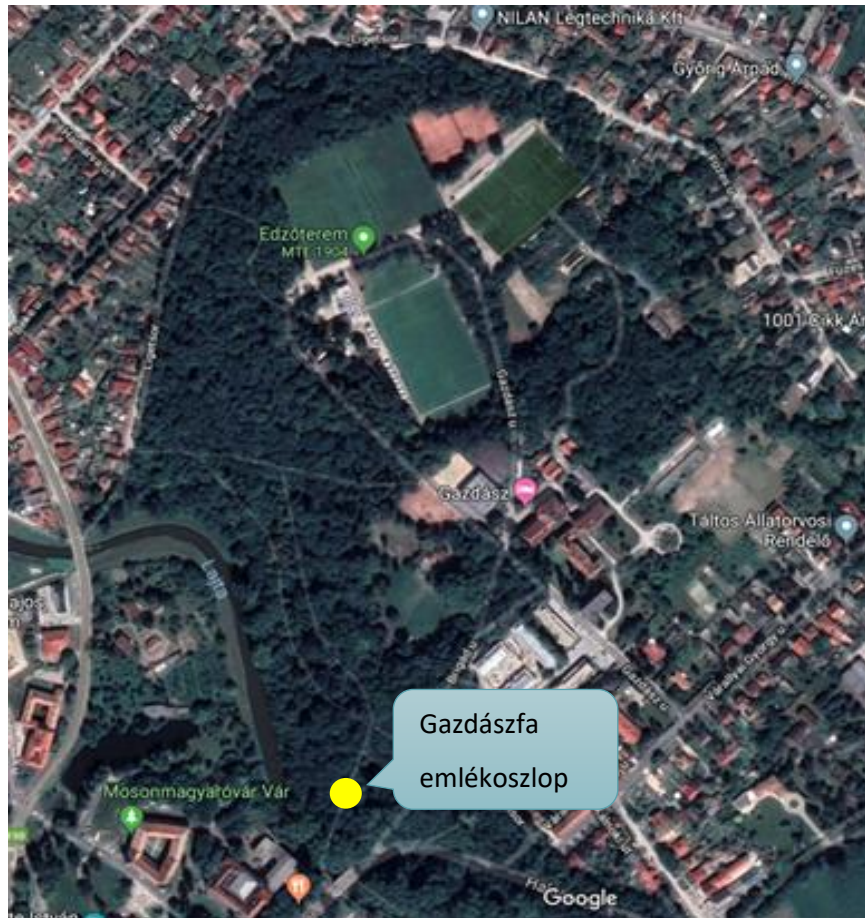
A park területén, illetve közvetlen környezetében az utóbbi években jelentős infrastrukturális fejlesztések valósultak meg, ilyen például a Gazdász utcai lakópark, illetve 2019 tavaszán megújult a sportcsarnok és a sportpályák közti útszakasz is. A park növényállományának megújítására, az előregedett, veszélyes kivágására és ezek pótlására is sor került 2019-ben (11. ábra).

11. ábra. Újonnan telepített platánok a Sporttelep bejáratának közelében 2019-ben

A Gazdászfa

Az 1980-as évekig a park egyik meghatározó nevezetessége volt az úgynevezett Gazdászfa, melynek történetét már alig ismerik a mai gazdász hallgatók, városi lakosok. A fához kapcsolódó anekdoták bemutatása feltehetőleg érdeklődésre tartana számot a fiatalabb generációk és a városba látogató turisták körében is, amikor egy, a parkban tett séta során elhaladnak a fa helyét jelző emlékoszlop mellett. Történeti jelentőségén túl méretei és matuzsálemi

12. ábra. A gazdászfa emlékoszlop elhelyezkedése a parkban., Google Maps

kora miatt a fa ökológiai szempontból is bemutatásra érdemes.

A park telepítésekor platánokat, fenyőket ültettek a területre, de az évszázados nyárfákat is megtartották, így maradhatott fenn a „Gazdászfa” (12., 19. ábra).

A Gazdászfa egy - a múlt század 80-as éveiben már közel 300 éves - fekete nyár (*Populus nigra*) volt. Ebből a fafajból egy 1964-es felmérés (Bellér és Máté) szerint 26 példány volt még.

A Gazdászfa körülbelüli méreteit Dr. Tersztyánszky Gábor és Dr. Németh István, a kar oktatói határozták meg: fa kb. 30 méter magas volt, átmérője az alapjánál kb. 13 m (7 felnőtt érte át), az üregébe 8-10 fő befért.

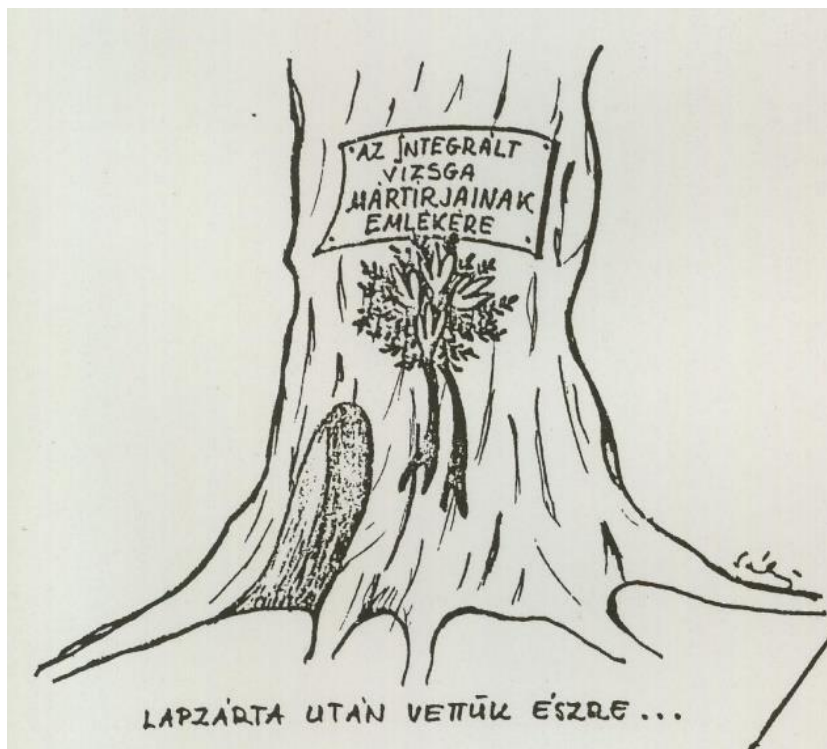
A fa 1987. áprilisában már nem hajtott ki, vastagabb ágait a szél letörte, odvában - feltehetőleg szándékos gyújtogatás miatt - tűz gyulladt és elégette belülről a fát.

További adalék a fa méreteivel kapcsolatban a „Lélegző örökségünk” című kiadványból (2004):

„A Wittmann Antal park büszkesége volt az ún. "Gazdászfa". 820 cm-es mellmagassági törzskerületével az ország legnagyobb és legidősebb fekete nyárfája (*Populus nigra*) volt.”

A Wittmann Antal park című könyvben (1998.) így emlékezett meg Bacsó András, a kar egykori oktatója az akkor már elpusztult Gazdászfáról:

„Egy kedves emlékű fájával lett szegényebb 1986-ban a liget. A park főbejáratától induló gyalogút közepe táján, bal oldalon, évszázadig dacolt az idővel az óriási jegenyenyár. Mérete és kor a miatt érdemes arra, hogy emlékezzenek rá, de különleges helyet vívott ki magának az "akadémia" hallgatói körében is! A mindenkori elsőévesek - a golyák – hallgatóvá fogadásának tréfás helyszíne volt, és egy-egy sikeres vagy sikertelen vizsga után is hódoltak kultuszának, "férfiasan" vagy koszorúval. Az óvári gazdász-társadalom tagjai sorába fogadta a Gazdászfát! A befogadás őszinte érzésből fakadt és a fa köszöntése hagyománnyá vált. Az öreg gazdások évfolyamtalálkozóinak szintén egyik mozzanata volt a Gazdászfa megkoszorúzása.

13. ábra. Gazdászhallgatók rajza a Gazdászfáról az 1980-as évekből. Óvári Mezőgazda 1980 /2. szám

Majd, amikor a fa pusztulásnak indult, és hatalmas odú tátongott rajta, egy szombat éjszakán - ki tudja, miért - az odúban rakott tűz vagy az oda gondatlanul dobott égő gyufa lángra lobbantotta a famatuzsálemet. A tűz olthatatlan volt, mert a fa - már belül üreges - törzse kéményként segítette az égést. Reggelre a kiégett csonk életveszélyesen meredt az égnek! Még időben végzett beavatkozással - az üreg betömésével - élete meghosszabbítható lett volna, de megóvására a hallgatók is csak már teljes pusztulása után fogtak össze. Váltott hallgatói őrség ideig-óraig még elodázta az elkerülhetlent, de ki kellett vágni (14. ábra). Dőltében az útjába került derékvastagságú fákat is gyufaszálként

14. ábra. A Gazdászfa kidöntve.. Végh Béla fotója

roppantotta össze! A Diákönkormányzat határozata értelmében a fa törzsének egy darabját a kollégium előtt üvegvitrinben helyezték el. Tábla, felirat nem tájékoztatja az utódokat a vitrin titkáról, így a szemlélődő csak találgathatja, mi lehet a belé zárt fa ilyen megbecsülésének oka? Helyére újat ültettek, de a fiatal fácska - gondozás híján - kipusztult. Kár, mert ezzel egy szép hagyomány is odaveszett!”

Gazdászfa emlékoszlop

A fa helyét jelenleg könnyen megközelíthető helyen, a város felől az egyetem kollégiumához vezető sétaút mellett - a Gazdászfa eredeti helyén - emlékoszlop jelöli a parkban (15-16. ábra). A fa pusztulása után, jóval később, 2002-ben az 1961-ben végzett óvári gazdászok állítottak emléket azon a helyen ahol a fa állt (20. ábra). A fa törzsének egy darabját a Gazdász utcai kollégium udvarán, egy fedett kis épületben helyezték el (17-18. ábra), megvédve az időjárástól és esetleges rongálástól. Az épületen

jelenleg semmilyen felirat nem utal arra, hogy milyen célból helyezték el benne a fatörzset, ezt a későbbiekben érdemes lenne pótolni, illetve a projekt során készülő információs táblán felhívni a látogatók figyelmét erre az érdekességre.

15. ábra. Az emlékoszlop avatása 2002-ben

16. ábra. A Gazdászfa helyén álló emlékoszlop és felirata 2019-ben

17-18. ábra. A fa törzsének egy darabja a Gazdász utcai kollégium udvarán

19. ábra. A gazdász fa az 1960-as években

Szombat, 2002. június 1.

www.kisalfold.hu Kisrégiók 7

MOSONMAGYARÓVÁR ÉS KÖRNYÉKE

Gazdászfa: Megújult az összetartozás méltó emlékfája

Hatvanegyesek negyven év után

Mosonmagyaróváron egy harminc méter magas fekete nyárfát „gazdászfának” nevezett a parki köznyelv. Az emlékfát 1987-ben kivágták. A közelmúltban viszont az 1961-ben végzetek méltó emléket állítottak az egykori gazdászfának, akadémiai éveik jelképeként.

Megkerestünk hát néhányat a „hatvanegyesek” közül, miként alakult életük az életüket kísérelő történelmi szorítások közepette.

Tanárság helyett elnökség

Káldi Endre a rábaközi Magyarokeresztúrról származik. Szülei több mint húsz hektáron gazdálkodtak. Fiatalon úgy tervezte, ha bátyja tovább tanul, ő szüleiével folytatja a gazdálkodást. A tévesztés azonban keresztülhúzta ezt a számítását. Az állatorvos-tudományi egyetemen kezdte tanulmányait, de egy év elteltével átjött a mosonmagyaróvári mezőgazdasági akadémiára. Végzése után a szakmában helyezkedett el, de titkon azt remélte, hogy ez csak átmeneti időszak lesz. Igazából oktatni szeretett volna. Erre adódott is lehetősége, mert 1973-ban meghívták óraadó-nak az egyetemre. Az álom azonban mégis csak álom maradt, mert munkája először Jánosossomorjára, majd később a halászi termelőszövetkezetbe hívta. Csak nyugdíjaskorában adatott meg számára, hogy oktatómunkát végezzen. Előbb az egyetemen, majd a szakmunkásképző intézetben.

AZ EMLÉKEZÉS JELE: Az egykori fekete nyár helyett.

A kollégiumvezető

A Győrben nyugdíjasként élő Füstös János érdeklődése mindig sokirányú volt, és ezt szerencsésnek tartja, mert mint mondotta, a szakirányú érdeklődés mindig egy terület felé kényszeríti az embert. Neki viszont nem jelen-

tett nehézséget, hogy nem a mezőgazdaságban találta meg számítását. Az oktatás iránt érzett elhivatottságot. Igaz, először Bakonybélben üzemegység-vezetőként dolgozott, majd Zircen hat éven át a járási tanács szakdolgozója volt, de hamarosan a zirci

szakmunkásképző tanára lett. A következő állomás már Győr volt, ahol a gépipari technikum nevelőtanáraként dolgozott és mellette tanított. 1981-ben lett kollégiumvezető. Ebben a minőségében 13 évig szolgált. Nyugdíjazása előtt még állást vállalt a Kovács Margit kézműves szakmunkásképzőben is, ahol faműveket oktatott.

A kárszakértő

Bősze Tamás bár csak egy rövid gyakorlati évet töltött a szakmában, mégis elmondhatja, hogy munkája a mezőgazdasághoz kötötte. – Biztosítási vonalon találtam meg számításomat – mondta. – Először mint kárszakértő, majd később a kárrendezési hivatal vezetőjeként. Területem a mezőgazdasági biztosítások voltak, így sem a szakmától, sem a kollégáktól nem kellett búcsút venni. Volt egy fél éves kitérőm is, amikor a tejiparnál dolgoztam. A biztosítási munka szinte véletlenül jött, mert eredetileg volt évfolyamtársamnak ajánlották fel ezt a beosztást, de ő nem tudta vállalni, így én az utcáról besétálva megkaptam az állást. Aztán itt ragadtam. Ma már nyugdíjas vagyok, de munkámat még mindig ellátom.

– Jó visszatekinteni a mögöttünk hagyott negyven évre. Csofaldatosan jó évfolyam volt a miénk. Nem voltunk sokan, összetartottunk, nemcsak az egyetemi éveink alatt, hanem később is. Az élet szétszórt bennünket – zárta gondolatait Bősze Tamás.

Kiss Miklós

Bauer Rudolf

Bauer Rudolf (Budapest, 1879. január 2. – Sósér, 1932. november 9.) olimpiai bajnok magyar diszkoszvető

Bauer Rudolf (21. ábra), a Magyaróvári Magyar Királyi Gazdasági Akadémia 2. éves hallgatója 1900. július 15-én Párizsban, 115 éve nyerte meg az első magyar olimpiai atlétikai bajnoki címet. Az általa feltalált forgó stílussal 36,04 méteres eredményt ért el diszkoszvetésben.

Bauer Rudolf (1879-1932) diszkoszvető a magyaróvári gazdasz sportélet közel 130 éves történetének legkiemelkedőbb alakja, az 1900-ban rendezett II. nyári olimpiai játékok egyetlen magyar aranyérmének nyertese volt. A modern kori olimpiák történetében Hajós Alfréd athéni elsőségei után – két aranyérmet is nyert úszásban – Bauer a magyar sportolók közül másodikként állhatott a dobogó legfelső fokára, megszerezve ezzel Magyarország első atlétikai aranyérmét.

21. ábra. Bauer Rudolf (1879-1932.)

Az ifjú sportember egy évvel a párizsi olimpia előtt, 1899-ben kezdte meg tanulmányait Magyaróvárott, s lett az akadémiai sportklub, a MOGAAC versenyzője, illetve egyúttal annak szertárosa, majd diákelnöke.

Bauer Rudolf a sport terén „mindenevőnek” számított. Kezdetben evezett és úszott, majd kipróbálta magát más sportágakban is, így versenyzett birkózásban, tornában és atlétikában, illetve vívott és a labdarúgást is eredményesen űzte. Diszkoszt először 1896-ban vett a kezébe, a következő évben pedig már magyar bajnokká avatták a versenyszámban. Bauer nagy reformátor volt, leleményességére utal, hogy az addig alkalmazott – az antik görög szobrok mozdulatsorait leutánzó – diszkoszvetési technikát továbbfejlesztette, újításával pedig megverte a világot. Az általa kialakított ún. modern fordulósos diszkoszvető mozgást alkalmazzák a sportág versenyzői mind a mai napig.

Tanulmányai befejezése után Bauer Rudolf gazdálkodni kezdett, de a sporttal sem hagyott fel, a híres Pannónia nyolcas tagjaként evezett, illetve saját örömeire még óvári hallgatósága idején is dobálta a diszkoszt, amellyel 43 méterig jutott, 7 méterrel megjavítva a párizsi olimpián elért teljesítményét.

Élete utolsó három évtizedét Kiszálláson segédtiszként, majd a Dunatetőlen melletti Sósér-pusztán saját birtokainak irányításával töltötte. Salánki Miklóst idézve: "ahol nem diszkoszt, hanem búzát, kukoricát vetett, és boldogan élt. A magyar atlétika első olimpiai bajnoka még idősebb korában is büszke volt arra, hogy a görög diszkoszvetést megreformálta, és a fordulással való dobást az egész világon átvették, és ez lett a versenyszám új stílusa".

22. ábra. A Bauer Rudolf emlékét őrző szobor a Wittmann parkban. Laborcz Ferenc alkotása.

A kezdetek és az első sportsikerek

Bauer Rudolf 1879. január 2-án született Budapesten, háromgyermekes dunai hajómolnár családban nevelkedett.

Az ifjú Bauer fiatalkori éveiről keveset tudunk, dr. Gönczöl László "A magyar olimpiai mozgalom kialakulása – Bauer Rudolf győzelme a párizsi olimpián 1900" c. munkájában találunk utalást az olimpiai bajnok gyermekkoráról: "a magyar népbetegségtől, a tuberkulózistól való félelem arra készítette édesanyját, hogy gyermekeit egészségesen nevelje ... A gyermek már nagyon fiatal korában megtanult úszni és később tagja lett a Magyar Úszó Egyletnek".

A párizsi olimpia, illetve a MOGAAC sportkörtagsága előtt Bauer a Budapesti Torna Club – amelynek alapító tagja volt, illetve ők adták a magyar labdarúgás első bajnokcsapatát – szakosztályaiban több sportágban is versenyzett.

Bauer számára a nagy "váltást" a diszkoszvetés megismerése jelentette. A találkozás záros időn belül sikerben csúcsozott ki: "1896. augusztus 9-én, néhány héttel az után, hogy először vette kezébe a diszkoszt, a siófoki atlétikai versenyen 26,30 méteres dobásával győzött.

A budapesti főreáliskola elvégzése után Bauer 1898-ban joghallgatóként kezdte meg felsőfokú tanulmányait a Budapesti Tudományegyetemen, azonban sportszervedélyének továbbra is hódolt. 1899 pünkösdjén 31,20 méteres dobással – új országos csúccsal – nyerte meg diszkoszvetésben a tornaegyletek pozsonyi versenyét. Walleshausen szerint "lehetséges, hogy itt hallott valamit a közeli Óvár új atlétikai klubjáról, és a gazdálkodás is érdekelhette, mert jogi tanulmányának hátat fordítva, ősszel beiratkozott Óvárra".

A Walleshausen által említett "új atlétikai klub" eredetileg 1881-ben Magyar-Óvári Torna és Vívó Egylet néven jött létre és Bauer pozsonyi versenyzésének évében (1899) alakult át, illetve vette fel a Magyar-Óvári Gazdasági Akadémiai Atlétikai Club (MOGAAC) nevet.

Ahogy az óvári kar monográfiusa is írta, a későbbi olimpiai bajnok az év őszén iratkozott be a Magyaróvári Magyar Királyi Gazdasági Akadémiára és lett a sportkör tagja, illetve már I. éves korától az egylet szertárosaként, majd ifjúsági elnökeként működött.

Visszatérve a századelőre és újra Walleshausent idézve: "a MOGAAC-nak 1900-ban 28 alapító és 71 «működő» tagja volt, tehát a hallgatóknak mintegy háromnegyed része aktívan sportolt. Bauer nem volt ismeretlen az óvári sportolók körében, így már 1. éves korában szertárossá választották ... szorgalmasan hallgatja «távol a világ zajától ... a tiszteletreméltó Kosutány professzor előadásait, szabadidejében pedig a diszkoszvetés technikáján töri a fejét», melynek lényege a fordulósos – piruettes – dobás továbbfejlesztése volt.

A párizsi olimpia

A MOGAAC közel 130 éves története alatt rengeteg országos és nemzetközi sikert könyvelhetett el. A sok dicsőség közül azonban Bauer Rudolf hallgatókorában, az akadémiai sportklub színeiben elért párizsi eredménye fénylik a legszebben.

Az 1900. évi nyári olimpiai játékokon a magyar csapat tagjaként tizenhét sportoló vett részt. Az olimpia műsorán szereplő húsz sportág, illetve szakág közül négyben – atlétika, torna, úszás és vívás – indult magyar versenyző. Kevesen tudják, de Bauer jelentős mértékben hozzájárult a magyar csapat párizsi szerepléséhez: leszármazottainak elmondása szerint – szponzorok híján – a saját magáén felül még két másik olimpikonunk kiutazásának költségeit is ő állta.

A magyar csapat sikeresen szerepelt az olimpián, összesen öt érmet – egy arany, két ezüst és két bronz – szereztek. A legeredményesebb magyar versenyző természetesen az olimpiai válogatott egyetlen első helyezését megszerző Bauer volt,

Érdekesség még – szintén a leszármazottak elbeszélését megörökítő Mészely Réka jóvoltából tudjuk –, hogy "az ötkarikás versenyen a diszkoszvető Bauer nem aranyérmes kapott díjként, hanem egy ezüst cukortartót (23. ábra), de ezt is utólag küldték el postán. A család büszkén őrzi ezt a nem mindennapi ereklyét".

23. ábra. Az olimpián nyert ezüst cukortartó

Gönczöl László munkájában korabeli feljegyzéseket is idéz, miszerint Bauer "kiváló

testi adottságokkal rendelkezett. 186 cm magas, 85 kg-os súlyú, erős, hosszú végtagokkal megáldott tehetség volt". Az olimpiai bajnok méreteit vizsgálták a világ sportszakértői, akik „karja és dereka «abnormis» hosszúságával magyarázták a győzelmet és nem is fordult meg fejükben, hogy azt Bauer a dobás általa tökéletesített technikájának köszönheti".

A magyaróvári agrárfelsőoktatás 175 éve c. grandiózus munka ezen kívül még azt is megjegyzi, hogy "az óvári tudomány és sport Párizsban találkozott: az oktatói kar jó néhány tagja mellett (akik a vilákiállításokon szerepeltek) Bauer Rudolf is a dicsőséget jelző aranyéremmel tért haza".

Bauer Rudolf emlékezete

Bauer emlékét az utókor méltón őrzi. A párizsi olimpia 75. évfordulójának emlékére az óvári kar sporttörténeti kiállítást rendezett, majd 1979 nyarán, az egykori óvári gazdasz születésének századik évfordulóján az egyetem tornacsarnokának falán márvány emléktáblát (24. ábra) helyeztek el tiszteletére, illetve a sportlétesítményt is róla nevezték el. Emlékét szobor is őrzi a Wittmann parkban, Laborcz Ferenc alkotása, a Diszkoszvető (22. ábra).

A Győr-Moson-Sopron Megyei Közgyűlés 1991-ben rendeletet alkotott kitüntető sportdíj alapításáról és adományozásáról, amelyet az egykori olimpikonról Bauer Rudolf-díjnak neveztek el. A díj minden évben kiosztásra kerül, amelyet olyan személyek kaphatnak meg, akik a megye testnevelési és sportmozgalmában élen jártak, sportteljesítményükkel kiemelkedő eredményeket értek el.

Bauer Rudolf emlékét Mosonmagyaróváron utca is őrzi, itt a névadó tiszteletére 2009. májusában emléktáblát is avattak. A bronzból készült alkotás Dinyés László képzőművész alkotása, aki egyébként Bauer egyik unokájának férje.

Ugyancsak a diszkoszvetés megreformálójának nevét viseli a Nógrád Megyei Atlétikai Dobóklub is. Budapesten, egykori Kinizsi utcai lakóházán szintén emléktáblát helyeztek el az 1900. július 15-én aratott győzelmének százéves jubileuma alkalmából.

24. ábra. Bauer emléktábla az egyetemi sportcsarnok falán

A Haberlandt Gottlieb szobor

A Wittmann Antal Park két köztéri szobra közül Haberlandt Gottliebé Rajki László alkotása (25-26. ábra), amelyet 1995-ben avattak fel halálának fél évszázados évfordulója alkalmából, az édesapjáról elnevezett Haberlandt-sétányon. A kőtömb a platánsor folytatásaként vezető út mellett áll, közel az egykori Park étterem és büféhez. Annak a fás kis ligetnek a déli, város felé eső oldalán van, amelynek túlsó sarkában a másik alkotás, Laborcz Ferenc Diszkoszvetője és az egyetemi sportcsarnok helyezkedik el. Hátról megközelítve kőtömbszerű obeliszknek tűnik, előlről azonban egy mészkőből készült, szétágazó fa ágaiban elhelyezkedő, szakállas mellszobor-alakot rejt, aki bronz virágot tart a kezében. Jobb oldalán bronz tábla, felirata: "HABERLANDT GOTTLIEB / 1854-1945 // Városunk szülötte, / világhírű tudós, a / növényi szövettanyésztés / elméleti megalapozója. // Ezen emlékművet / nemzetközi közadakozás / révén állíttatta / a Haberlandt / emlékbizottság. / Terv és kivitel: / Rajki László / 1995".

25-26. ábra. A Haberlandt szobor és felirata

A Haberlandt-család

A mosonmagyaróvári Wittmann Antal Parkban Haberlandt Frigyes emlékét a róla elnevezett fő parki sétány őrzi, fia, Haberlandt Gottlieb szobra pedig e városi liget központi részének díszé. A város nem

ok nélkül járt el a névadáskor, illetve az emlékmű felavatásának is jelentős előzményei voltak. A két személy és további családtagjaik rengeteg szállal kapcsolódtak Mosonmagyaróvárhoz, azonban az idő múlásával emlékük kissé megkopott az emlékezetben.

A népes – és számos világhírű tudóst adó – familia tagjai közül Haberlandt Frigyes (Pozsony, 1826 – Bécs, 1878) került elsőként városunkba. A pozsonyi születésű fiatalember 1847-ben lett hallgatója a mai egyetemi kar jogelőd intézményének, akkori nevén a Magyaróvári Gazdasági Felsőbb Magántanintézetnek, amely egyik alapítója és első kurátora volt a park névadója, denglázi Wittmann Antal lovag. Haberlandt Frigyest így itt érte az 1848-49-es forradalom és szabadságharc is, és ahogy az lenni szokott, városunkban is a fiatalság, a korabeli hallgatók álltak a forradalmi események élére, amelynek az akkor 22 éves fiatalember egyik központi szereplője lett. Ő volt az, aki a március 13-án kitört bécsi forradalom eseményeinek élharcosai, az ottani egyetemi ifjúság számára megfogalmazta az óvári hallgatók kiáltványát, amelyben támogatásukról biztosították a felkelőket, majd egy teljesen szervezett, óvári gazdasz hallgatókból álló kis hadcsoporttal együtt Bécsben termett és a bécsi egyetemi polgársággal együtt a Bécset ostromló Jelačić hadteste ellen küzdött. Az óvári hallgatók Kossuth Lajos népfelkelő csapatához csatlakozva részt vettek többek között a schwechati ütközetben is. A szabadságharc leverését követően, illetve tanulmányainak befejezése után az akkori Magyaróvári Császári és Királyi Gazdasági Felsőbb Tanintézet oktatója, majd professzora lett. Igazi polihisztorként a tudomány számos területével foglalkozott, kutatói tevékenységét nemzetközi sikerek is kísérték. Itteni évei alatt kezdett el foglalkozni az ázsiai eredetű szója termesztésével, eredményes tevékenysége révén ma őt tartják a növény európai meghonosítójának. Szintén a városunkban kezdte meg a selyem nyersanyagát termelő selyemhernyó-tenyésztési kísérleteit. A tenyésztés fellendítését még Kossuth Lajos és gróf Széchenyi István is célul tűzte ki, mivel átütő siker nem koronázta az addigi próbálkozásokat. Munkássága eredményeként javaslatára hozták létre 1869-ben a görzi (ma Gorizia, Olaszország) selyemhernyó-tenyésztési kísérleti állomást és a kutatóintézet első igazgatója lett, így 22 esztendő után hagyta el az addig otthonául szolgáló várost. Időközben a magyaróvári tanári kar néhány tagját magában foglaló „mag” hathatós közreműködésével 1872-ben alakult meg a bécsi agrárfőiskola, a Hochschule für Bodenkultur, amely a mai napig anyaintézményeként tekint a mosonmagyaróvári egyetemi karra. Haberlandt Frigyes itt lett professzor, illetve a Növénytermesztési Tanszék vezetője. A számos tudományos társaság tagját 1873-ban választották a főiskola második rektorává. Sajnos egy súlyos műtét következtében élete teljében, 52 évesen távozott az élők sorából.

Haberlandt Frigyes magyaróvári tanársága során az ódon magyaróvári várkastélyban lakott feleségével. A korabeli anyakönyvek tanúsága szerint a 140. számot viselő épületben született meg 1854-ben Haberlandt Gottlieb (a név magyar formája: Gotláb) (Magyaróvár 1854 – Berlin, 1945), majd

1860-ban Haberlandt Mihály (vagy ahogy az osztrák szaksajtó ismeri: Michael). Városunk szülöttei 1869-ig éltek itt, Gottlieb az elemi iskola után a helyi Piarista Gimnáziumban folytatta tanulmányait. Édesapja nyomdokaiba lépve a természettudományokhoz vonzódott, egyetemi tanulmányait is e területen folytatta a bécsi egyetemen és szintén nemzetközileg ismert és elismert tudóssá vált. Dolgozott a baden-württembergi tübingeni egyetemen, majd 1880-tól a gráci főiskolán, ahol később a botanika professzora lett, itt teljesedtek ki növényélettani kutatásai. 1910-ben nevezték ki a berlini egyetem professzorává az Általános Botanika Tanszékre, ahol később a Növényfiziológiai Intézet vezetésével is megbízták. Tucatnyi könyvet írt, amelyek új szemléletet, eredményeket hoztak a növények fiziológiájának megismerésében, egyúttal a fiziológiai növényanatómia megalapítójának tartják. Világhírűvé a növényi sejtek izolált, in vitro (mesterséges laboratóriumi körülmények közötti) tenyésztése tette, amelyet ő indított el és tulajdonképpen vele kezdődik a növényi szövettenyésztés története is. Emellett ő alapozta meg a növényi hormonkutatást is, a növényi hormonok társfelfedezőjeként tartja számon a tudománytörténet. Korszakalkotó munkásságának elismeréseként már 1881-ben beválasztották a Leopoldina Német Természettudományos Akadémia, majd a Német Tudományos Akadémia és az Orosz Tudományos Akadémia tagjai közé is. Világhírű kutatóintézetében számos magyar fejlesztette tudását, akiknek büszkén mesélte, hogy Magyaróváron született és nőtt fel. A későbbiekben sem szakadt el a várostól, utoljára valószínűleg 1930-ban látogatott ide, amikor unokájának mutatta meg szülővárosát és benne a várkastélyt, egykori szülőházát. 1945-ben, 90 évesen hunyt el Berlinben. Egyik gyermeke, Ludwig Haberlandt az innsbrucki egyetem élettan professzora lett, aki apja kutatási eredményeit ültette át humán területre. Kutatásai eredményének csúcsát a szívmozgást szabályozó hormon felfedezése jelentette, világszerte ismertté szaporodásélettani kutatásai tették. A hormonális fogamzásgátlás atyjaként tartják számon, ezen a területen a magyar Richter Gedeon gyógyszeripari vállalattal működött együtt.

Haberlandt Gottlieb Magyaróvárhoz még egy másik szálon keresztül is kötődött. Gyermekkorában, mint játszótársát ismerte meg későbbi feleségét, Haecker Charlotte-ot. Apja, Haecker Lajos, Haberlandt Frigyes tanártársa volt a Magyaróvári Császári és Királyi Gazdasági Felsőbb Tanintézetben és a Mezőgazdasági Technológia Tanszék vezetőjeként működött, emellett Albrecht főherceg birtokának iparüzemeit is irányította. A gyerekszerelemből aztán házasság lett, Charlotte-tal 1881-ben kötötték össze életüket, amely révén Haecker Bálint (német nyelvterületen Valentin Haecker; Magyaróvár, 1864 – Halle, 1927), felesége testvére is a kiterjedt család tagjává vált. Ő szintén természettudományos irányultsággal rendelkezett, egyetemi tanulmányai után dolgozott a tübingeni, a freiburgi és a stuttgarti egyetemen, emellett előadásokat tartott a helyi állatorvosi főiskolán és a hohenheimi mezőgazdasági főiskolán is. Pályája 1909-től a halle-wittenbergi egyetemen teljesedett ki, amelynek 1926-ban választották rektorává. Őt a modern állatgenetika egyik úttörőjeként tartják

számon, a fenogenetika megteremtője volt. Többek között ellátta a Német Zoológiai Társaság elnöki tisztségét is. Városunk szülötte 1927-ben hunyt el Halle-ban.

Gottlieb már említett testvére, Haberlandt Mihály (Magyaróvár, 1860 – Bécs, 1940) szintén komoly tudományos pályát futott be, azonban az előzőkétől egy merőben eltérő tudományterületen, néprajzkutatóként alkotott európai viszonylatban is kiemelkedőt és maradandót. A bécsi egyetemen 1892-ben lett a néprajztudomány első docense, majd professzora. 1894-ben alapította meg az Osztrák Néprajzi Társaságot és egyúttal annak lapját, majd 1912-ben ő hozta létre a bécsi Néprajzi Múzeumot, amely elsősorban az Osztrák-Magyar Monarchia népeinek etnográfijával foglalkozott. Érdekesség, hogy ennek székhelyválasztása édesapjához, Haberlandt Frigyeshez kötődik. Az általa egykoron rektorként vezetett bécsi agárfőiskolának 1872-től szolgált székhelyeként a bécsi Schönborn-palota. A főiskola azonban időközben elköltözött a palotaépületből, Haberlandt Mihály pedig szeretett volna megfelelő elhelyezést biztosítani az általa alapított múzeumnak. Így lett aztán az Osztrák Néprajzi Múzeum központja a Schönborn-palota, ahol a múzeum azóta is működik. Kiemelkedő tudományos munkásságának elismeréseként az Osztrák Tudományos Akadémia a tagjai közé választotta. 1940-ben hunyt el, a híres etnográfus emlékét ápolva Bécsben egy utca őrzi nevét. Érdekesség, hogy testvére fiához hasonlóan esetében is egyik gyermeke folytatta tovább tudományos munkásságát. Arthur Haberlandt 1924 és 1945 között vezette az Osztrák Néprajzi Múzeumot, illetve az etnográfia egyetemi tanára lett. Tudományterületének egyik legjelentősebb képviselője volt Ausztriában, professzorként későbbi tudósok egész generációját nevelte ki.

Magyaróvári erődrendszer

Kevésbé közismert, hogy a Wittmann park jelenlegi területén megtalálhatók az egykori magyaróvári erődrendszer maradványai (27. ábra), melyeket korabeli térképek és a helyszínen végzett terepi felmérések alapján rekonstruáltak a szakemberek. Bár ennek nyomai a mai szemlélő számára már jobbra csak a Lajtához közeli területek felszínének egyenetlenségeiben nyilvánulnak meg, mindenképpen érdeklődésre tarthat számot a bemutatásuk.

27. ábra. Az egykori erődrendszer ma fellelhető nyomai (talajegyenetlenségek) a Wittmann parkban

Winkler Gusztáv „A magyaróvári erődrendszer rekonstrukciója” című cikkében részletesen bemutatja az egykori erődrendszert. Megemlíti, hogy a Magyaróvár köré vont erődítmények jelentős része közismert, napjainkban is meglévő építmény - ilyen például az óvári vár: a külső vár egy része és a belső vár – melyek a középkor folyamán és a 16. század első felében épültek. A korabeli térképek alapján azonban főbb vonalaiban ismert egy a város köré épült védőöv is, amelynek felszínén látható nyomai

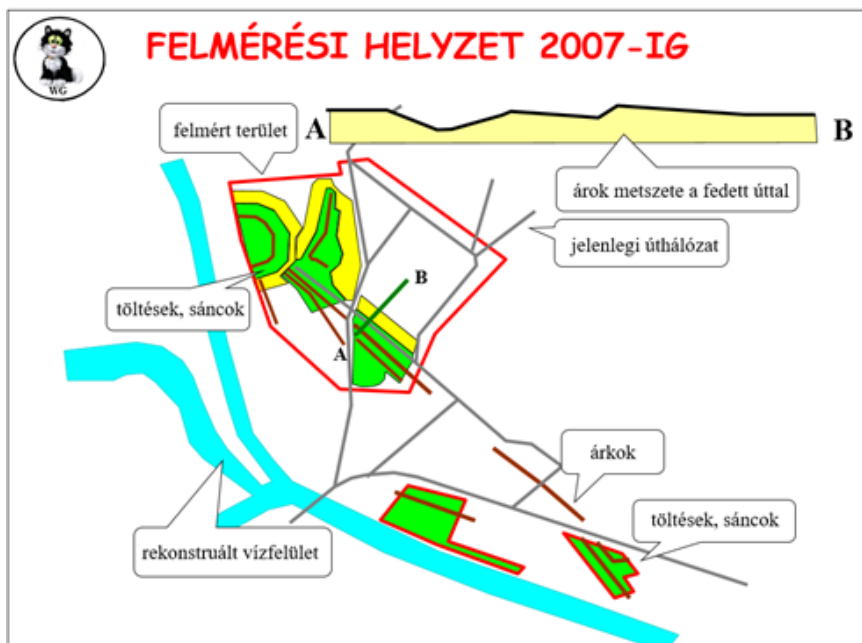
napjainkra szinte teljesen eltűntek. A szerző szerint azonban ezekkel az erődrendszert ábrázoló térképekkel több probléma is felmerül: részben építészeti jellegűek, a fellelhető térképek nem mindenben felelnek meg egymásnak, valamint a város török háborúban betöltött szerepével kapcsolatosak.

Magyaróvár a 17. század második felében fontos ellátó központ volt, egy ideig végvári jelentőséggel (Bécs és az ország belseje közötti kereskedelmi útvonal menti elhelyezkedése miatt, illetve a Duna csak itt volt alkalmas vízi szállításra), ezért a felszabadító hadak itt gyülekeztek és innen szállították az utánpótlást a hadszíntérre. A cikk szerzője arra a következtetésre jutott, hogy a korabeli térképeken ábrázolt erődítmény területe túl kicsi lett volna a több tízezres sereg állomásoztatásához, az utánpótlás raktározásának megoldásához, ezért érdemes a még fellelhető maradványok, valamint a korabeli, hadmérnökök által készített térképek alapján az egész erődrendszert rekonstruálni. A rekonstrukció alapját a Bécsi Hadilevéltárban található 1602-ben készített térkép adta, ami teljes mértékben ábrázolja a várost közvetlenül körülvevő erődítéseket, valamint a várat. A kutatás során felhasználták továbbá a Bécsi Nemzeti Levéltár 17. századi térképét, valamint egy 1560-70-es években készült, Karlsruhe-ban található térképet is (28. ábra), melynek érdekessége, hogy nem csak a felépült erődöket ábrázolja, hanem a terveket is. Ezen térképek a külső védműveket nem ábrázolják, Winkler szerint feltehetőleg ezek a térképek elkészülte után épültek meg.

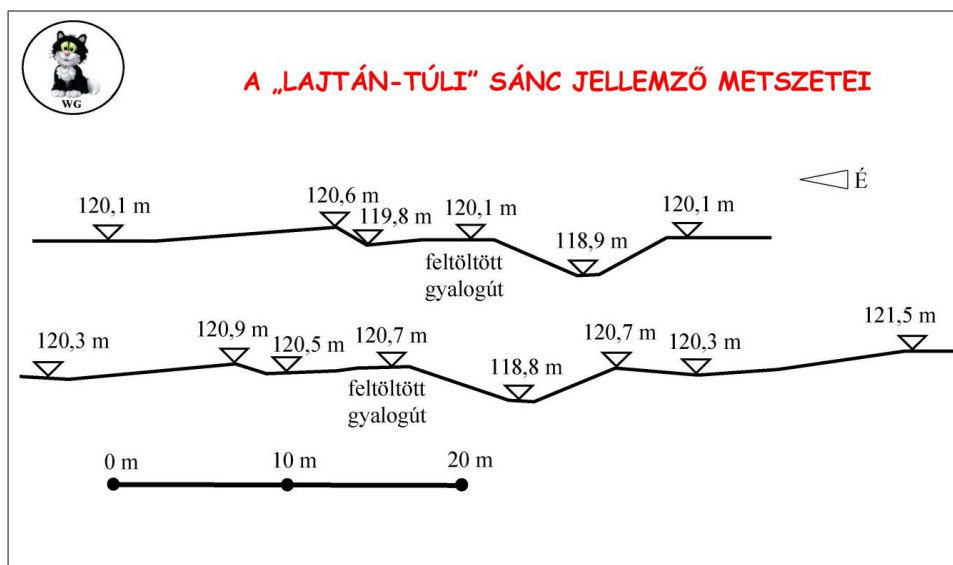

28. ábra. A karlsruhei térkép (1560). Winkler: A magyaróvári erődrendszer (XV-XVII. század)

A későbbi térképek, mint pl. a mosonmagyaróvári Hanság Múzeumban őrzött Pietro Paolo Floriani által készített rajz már ábrázol különböző ún. elővédműveket. Későbbi terepi adatgyűjtések, a mai Wittmann park területén a jól látható árkok, terepegyenetlenségek környékén végzett felmérések (Winkler G.) során kirajzolódott egy ötszög alakú erőd a hozzá csatlakozó sáncokkal (29-30. ábra).

29. ábra. Az erődrendszer felmérési helyzete 2007-ig. Winkler G. A magyaróvári erődrendszer (XV-XVII. század)

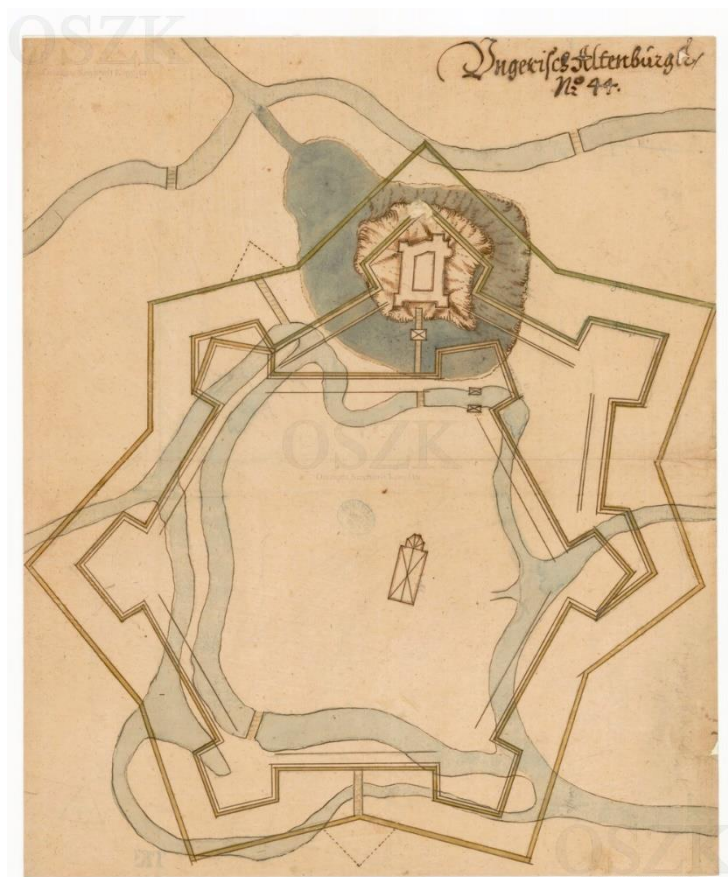
30. ábra. A „Lajtán túli” sánc jellemző metszetei. Winkler G., A magyaróvári erődrendszer (XV-XVII. század)

A rekonstrukciós munkát nagyban megnehezítette, hogy a park kialakításakor végzett vízrendezési munkák és a park sétaútjainak kialakításakor végzett földmunkák jelentősen megváltoztatták a terepviszonyokat (31. ábra). Összefoglalva azonban megállapítható, hogy a Lajtán túl, a Wittmann park mai területén is található sáncvonalak és erődök, melyek a várat keletről határolják.

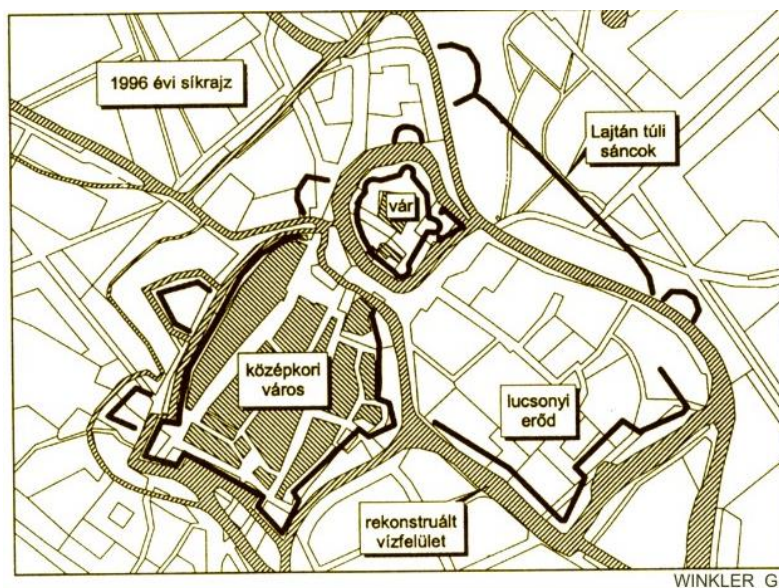
31. ábra. A vízrendezési munkák jelentősen megváltoztatták a terepviszonyokat. 2019. évi állapot

Az OSZK Gróf Széchenyi Ferenc (1754–1820) térképgyűjteményében is található a magyaróvári erődrendszert ábrázoló térkép (32. ábra), mely szintén csak részben ábrázolja azt, illetve nem meghatározható pontosan a térkép keletkezési dátuma (16. század végi, 17. század eleje) és eredete. A térkép leírása szerint az 594-ben török kézre került Győr stratégiai helyét – a város 1598. évi visszafoglalásáig – Magyaróvár, az újonnan kialakított magyaróvári-sárvári végvidék székhelye igyekezett betölteni. Ehhez azonban a védművek sürgős korszerűsítésére volt szükség, ami siettette a városfalak kiépítését. Több terv is készült, s korszerű bástyák épültek, a sietség és a szokásos pénztelenség miatt földből. ...A Magyaróvár erődítéseit bemutató vázlatos kéziratos térkép megegyezik a stockholmi és stuttgarti törökkori várrajzgyűjtemények közt szereplő alaprajzokkal. Az ábrázolás egy olyan tervet mutat, mely a város vízrajzi adottságait nem vette figyelembe, így ebben a formában sosem valósult meg.”

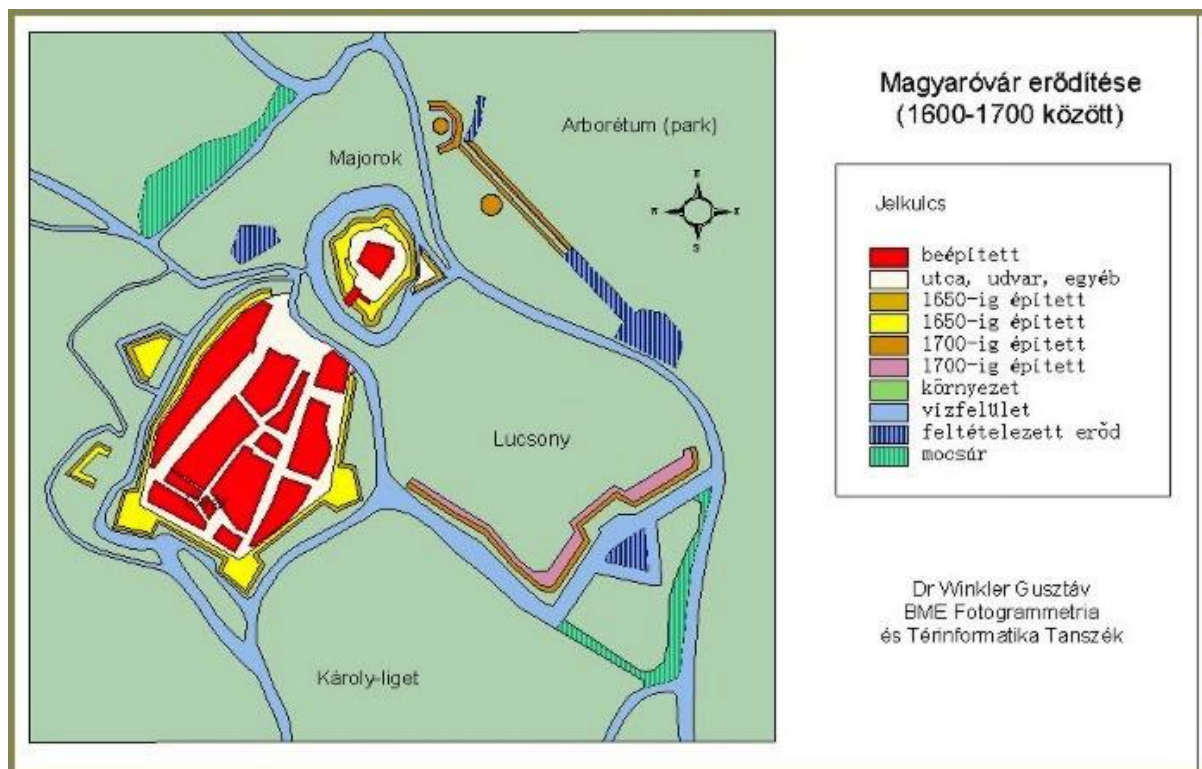

32. ábra. A magyarávári erődrendszert ábrázoló térkép Gróf Széchényi Ferenc térképgyűjteményéből (OSZK)

Az erődrendszer 1600-1700-as évekbeli állapotát bemutató további térképek:

33. ábra. A magyarávári erődrendszer 1700 körül (a felderítés jelen állapotában) Winkler G.

34. ábra. Magyaróvár erődítése 1600-1700 között. Winkler G.

A park élővilágára vonatkozó korábbi felmérések

A park eredeti, telepítés korabeli növény, illetve fajaj összetételéről pontos fajlista sajnos nem áll rendelkezésünkre. A korabeli leírások alapján valószínűsíthető, hogy a terület eredeti faállományából a nyárfák egy részét megtartották, így maradhatott fenn az 1980-as évekbeli kivágásakor már közel 300 éves Gazdászfa is (fekete nyár (*Populus nigra*)).

Kevey Balázs A lélegző örökségünk című kötetben 2004-ben megjelent, A park és a Szigetköz című munkájában korábbi kutatásokra alapozva kísérli meg rekonstruálni a park telepítéskori állapotát.

Kevey szerint 2004-ben a park erdős területeinek jelentős része természet szerű állapotban volt, faji összetétele elsősorban a Szigetköz tölgy-kóris-szil ligeterdeire (*Pimpinello majoris-Ulmetum*) emlékeztet. Feltehetően e társulásból jöhettek létre úgy, hogy lombkoronaszintjükben a kivágott fákat gyakran tájidegen fajajokkal pótolták, cserjeszintjükbe különféle díszcserjéket telepítettek (Bellér- Máté 1964), miközben lágyszárú aljnövényzetük megőrizte természet szerű jellegét (Kevey 1983; Kevey-Czímber 1984).

A betelepített fajajokat is meghatározza: „a Wittman Antal park ... tölgy-kóris-szil ligeteibe viszonylag sok díszfát és díszcserjét telepítettek. Fontosabbak a következők: vadgesztenye (*Aesculus hippocastanum*), nyugati ostorfa (*Celtis occidentalis*), vasfa (*Gymnocladus dioica*), mályvacserje (*Hibiscus syriacus*), fekete dió (*Juglans nigra*), közönséges dió (*Juglans regia*), fehér eperfa (*Morus alba*), közönséges lucfenyő (*Picea abies*); ezüstfenyő (*Picea pungens*), feketefenyő (*Pinus nigra*), erdeifenyő (*Pinus sylvestris*), platán (*Platanus hybrida*).”

Az elmúlt évtizedekből fellelhető növény- és madárfaj felmérések főként az egyetem oktatóinak (Bacsó András, Czímber Gyula, Németh István) és hallgatóinak nevéhez fűződnek.

Példaként néhány felmérés az elmúlt évtizedekből:

Bellér, Máté 1964. évi felmérés – „A „Május 1” liget faállománya”

1.	<i>Acer campestre</i>	mezei juhar	6 db
2.	– <i>negundo</i>	zöld juhar	8 db
3.	– <i>platanoides</i>	korai juhar	8 db
4.	– <i>pseudoplatanus</i>	hegyi juhar	104 db
5.	<i>Aesculus hippocastanum</i>	vadgesztenye	139 db
6.	<i>Ailanthus altissima</i>	bálványfa	4 db
7.	<i>Alnus glutinosa</i>	mézgás éger	2 db
8.	<i>Betula pendula</i>	közönséges nyír	4 db
9.	<i>Carpinus betulus</i>	gyertyán	17 db
10.	<i>Celtis australis</i>	déli ostorfa	1 db
11.	<i>Fagus silvatica</i>	bükk	31 db
12.	- - var. <i>atropurpurea</i>	vérbükk	1 db
13.	<i>Fraxinus excelsior</i>	magas kőris	38 db
14.	<i>Ginkgo biloba</i>	páfrányfenyő	1 db
15.	<i>Gymnocladus dioica</i>	vasfa	4 db
16.	<i>Juglans nigra</i>	fekete dió	8 db
17.	– <i>regia</i>	közönséges dió	7 db
18.	<i>Picea abies</i>	közönséges luc	68 db
19.	<i>Pinus nigra</i>	feketefenyő	15 db
20.	– <i>sylvestris</i>	erdei fenyő	44 db
21.	<i>Platanus orientalis</i>	keleti platán	65 db
22.	<i>Populus canescens</i>	szürke nyár	72 db
23.	– <i>nigra</i>	fekete nyár	26 db
24.	- - var. <i>pyramidalis</i>	jegenyenyár	6 db
25.	<i>Quercus borealis</i>	vörös tölgy	1 db
26.	– <i>robur</i>	kocsányos tölgy	52 db
27.	<i>Robinia pseudoacacia</i>	akác	4 db
28.	<i>Salix babilonoca</i>	szomorú fűz	1 db
29.	– <i>fragilis</i>	törékeny fűz	3 db
30.	<i>Thuja occidentalis</i>	nyugati tuja	4 db
31.	<i>Tilia cordata</i>	kislevelű hárs	27 db
32.	<i>Ulmus scabra</i>	hegyi szil	36 db

Összesen: 809 db

A „Május 1“ liget faállományának megoszlása (Bellér, Máté 1964)

Táblaszám	A fajok jegyzék szerinti sorszáma																																
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	
I.	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	-	-	-	3	-	-	-	1	8	7	-	-	1	3	-	-	-	-	1	
II.	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	1	-	-	-	-	-	-	-	-	
III.	-	1	1	3	51	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	1	-	-	-	3	19	11	1	-	1	-	-	-	-	-	1	
IV.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
V.	-	-	-	-	4	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9	-	-	-	-	-	1	
VI.	-	-	-	1	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	2	-	6	-	1	-	6	-	-	-	-	2		
VII.	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	1	1	-	-	-	14	-	-	-	-	-		
VIII.	-	-	-	4	-	2	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	-	29	3	4	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	1	
IX.	-	-	-	10	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
X.	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	2	-	1	-	-	-	20	-	4	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
XI.	-	-	-	2	1	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	10	16	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	
XII.	1	-	-	19	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	2	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	3		
XIII.	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
XIV.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-	5	-	7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2		
XV.	-	-	-	-	14	-	-	-	-	-	-	-	3	-	1	-	-	-	-	-	7	6	2	2	-	-	-	-	-	-	2		
XVI.	-	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	6	-	-	-	-	-	3		
XVII.	-	-	-	1	-	-	-	2	1	-	-	-	2	1	2	1	-	2	-	3	-	-	-	-	1	1	1	-	-	-	1		
XVIII.	-	-	-	11	5	-	-	-	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
XIX.	-	-	-	11	4	-	-	-	-	-	1	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	3	4	
XX.	-	-	-	6	1	-	-	2	4	-	-	-	13	-	-	-	2	-	6	4	-	-	1	-	-	5	-	-	-	-	1		
XXI.	-	-	3	7	5	-	-	-	-	-	20	-	-	-	-	-	-	-	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
XXII.	2	-	-	3	3	3	2	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7	-	-	-	-	8	1	-	-	-	-	3		
XXIII.	1	-	-	6	2	-	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2	8	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
XXIV.	-	2	3	6	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-	1	2	-	2	2	8	24	-	-	-	-	-	-	-	-	1		
XXV.	-	-	1	6	11	-	-	-	1	-	-	-	6	-	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	5	
XXVI.	-	-	-	2	-	1	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	13
XXVII.	-	-	-	-	11	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	2
XXVIII.	-	-	-	-	12	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
XXIX.	-	-	-	-	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
XXX.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Összesen	6	8	8	104	139	4	2	4	17	1	31	1	38	1	4	8	7	68	15	44	65	72	26	6	1	52	6	1	3	4	27	36	

A park növényvilága 1998-ban

Az 1998-ban megjelent *A Wittmann Antal park* című kiadványban Bacsó András (Czimmer Gyula és Németh István egyetemi oktatók szaklektori segítségével) felsorolásszerűen mutatja be a park növény- és madárvilágát:

„A parkerdő tavaszi aszpektusában tömegesen jelenik meg a tavaszi csillagvirág (*Scilla bifolia*), amit a bogláros szellőrózsa (*Anemone ranunculoides*), orvosi tüdőfű (*Pulmonaria officinalis*), medvehagyrna (*Allium ursinum*), szagos müge (*Galium odoratum*), fürtös salamonpecsét (*Polygonatum multiflorum*) és a foltos kontyvirág (*Arum maculatum*) követ. Az aljnövényzetben gyakori még a gyöngyvirág (*Convallaria majalis*), farkasszőlő (*Paris quadrifolia*), gyömbérgyökér (*Geum urbanum*), a kisvirágú nebántsvirág (*Impatiens parviflora*), baktop (*Aegopodium podagraria*), citromfű (*Melissa officinalis*), enyves zsálya (*Salvia glutinosa*).

A gyalogösvényeket, utakat gyakran szegélyezi a fekete peszterce (*Baliota nigra*), fekete üröm (*Artemisia vulgaris*), falgyom (*Parietaria officinalis*), nagy csalán (*Urtica dioica*), a közönséges és pókhálós bojtortján (*Arctium lappa* és *tomentosum*), bürök (*Conium maculatum*), magas aranyvessző (*Solidago gigantea*), erdei varázslófű (*Circaea lutetiana*), erdei gyöngyköles (*Lithospermum purpureocoeruleum*).

A Lajta - park felőli - partján sok a vérehulló fecskefű (*Chelidonium majus*), fekete nadálytő (*Symphytum officinale*), vízi csillaghúr (*Stellaria aquatica*), margitvirág (*Chrysanthemum vulgare*), foltos árvacsalán (*Lamium maculatum*), kányazsombor (*Alliaria officinalis*), nehézszagú gólyaorr (*Geranium robertianum*), hamvas szeder (*Rubus caesius*), egynyári seprence (*Stenactis annus*), galambbegy (*Valerianella locusta*), és turbolya (*Anthriscus cerefolium*).”

Helyenként az erdő alját teljesen fedi a borostyán (*Hedera helix*). Leggyakoribb cserje a fekete bodza (*Sambucus nigra*) és a potenciálisan veszélyeztetett veresgyűrűsom (*Cornus sanguinea*). Található még kisebb mennyiségben fagyal (*Ligustrum vulgare*), kányabangita (*Viburnum opulus*), csíkos kecskerágó (*Evonymus europaeus*), húsos som (*Cornus mas*), és az ugyancsak potenciálisan veszélyeztetett galagonya (*Crataegus monogyna*). A Lajta partján helyenként tömeges az Alpokból lehúzódnó bíbor nebántsvirág (*Impatiens glandulifera*). Nagyon ritka viszont a védett jerikói lonc (*Lonicera caprifolium*). Faállományának 90%-a értékes (hegyi juhar - *Acer pseudoplatanus*; vadgesztenye - *Aesculus hippocastanum*; fekete és szürke nyár - *Populus nigra* és *canescens*) vagy igen értékes (gyertyán - *Carpinus betulus*; bükk - *Fragus silvatica*; magas kőris - *Fraxinus excelsior*; luc - *Picea excelsa*; fekete és erdei fenyő - *Pinus nigra* és *silvestris*; platán - *Platanus orientalis*; kocsányos tölgy - *Quercus robur*; kislevelű hárs - *Tilia cordata*; hegyi szil *Ulmus scabra*) fajok jelentős számú egyedeiből áll.

Figyelemre méltó Kevey, Czimmer (1984) megállapítása, miszerint a parkerdő - aminek jelentős része eredetileg tölgykőris-szil ligeterdő - felsorakoztatja a Szigetköz jellegzetes növényfajainak és növénytársulásainak jelentős részét.”

A jellemző fajok felsorolásán túl a szerző kitér a Duna 1992 októberében történt elterelésének a Szigetköz növényvilágát érintő lehetséges negatív következményeire, illetve javaslatot tesz a veszélyeztetett fajok parkba történő „átmenekítésére”, a park „szigetközi génrezervátumként” történő hasznosítására is.

„Ismeretes, hogy a Duna elterelése miatt a Szigetköz növényállománya veszélybe került. A később megépített fenékküszöb valamit javított Szigetköz vízellátásán, de ennek hosszú távú hatása még nem ítélni meg. A megváltozott talajnedvességi viszonyok miatt egyes fajok eltűnőben vannak. Ajánlatos lenne - írják a szerzők tudományos közleményükben (Kevey, Czimmer 1984) – a Szigetközből olyan veszélyeztetett fajokot áttelepíteni, amelyek a parkból hiányoznak, s ezzel a park a Szigetköz génrezervátumaként is szerepelhetne.”

A park állatvilága 1998-ban

A park állatvilágának bemutatására is kitér a szerző, részletesebben a terület madárvilágát mutatja be: „A parkot teljes egészében lakott terület veszi körül. Jelentős a gyalogos és jármű, időnként a gépjármű forgalma, de a park méretei sem biztosítanak megfelelő életteret az emlősök számára. A madarak közül is elsősorban az odúlakók azok, amelyek nagyon jó fészkelő helyet találnak a park nagyobb részét kitevő öreg fákból. A cserjeszint alkalmas egyéb hasznos énekes madarak fészkelésére. A leggyakoribb fészkelő fajok a parkban: csuszka, énekes rigó, nyaktekerecs, kék és széncinege, csóka és vetési varjú. A varjak régebben hatalmas tömegben lepték el a parkot, kedvenc fészkelő helyük volt. Az 1970-es évek elején "véres" hadjárat indult ellenük. Lényegében minden fészket szétlőttek, sikerült ily módon a varjak okozta kellemetlenségektől megszabadulni. A varjak így fészkelésükben megzavarva, elhagyták a parkot.”

A park madárfajait az egyetem hallgatóinak munkája alapján mutatja be a kiadvány. Az egyetem kollégiumában működő Fekete István kör tagjai 1996-ban végezték el a Wittmann park madárvilágának felmérését, és az alábbi fajokat találták:

A Wittmann Antal park madárvilága (Ódor, Szabó 1996)

<i>Accipiter gentilis</i>	héja
- <i>nisus</i>	karvaly
<i>Aegithalos caudatus</i>	őszapó
<i>Alauda arvensis</i>	mezei pacsirta
<i>Alcedo atthis</i>	jégmadár
<i>Athene noctua</i>	kuvik
<i>Bombycilla garrulus</i>	csonttollú madár
<i>Buteo buteo</i>	egerészölyv
<i>Carduelis carduelis</i>	tengelic
<i>Chloris chloris</i>	zöldike
<i>Certhia brachydactyla</i>	rövidkarmú fakusz
<i>Coccothraustes coccothraustes</i>	meggyvágó
<i>Columba oenas</i>	kék galamb
- <i>palumbus</i>	örvösgalamb
<i>Corvus cornix</i>	dolmányos varjú
- <i>frugilegus</i>	vetési varjú
- <i>monedula</i>	csóka
<i>Delichon urbica</i>	molnárfecske
<i>Dendrocopos major</i>	nagy tarkaharkály
- <i>minor</i>	kis fakopáncs
<i>Dryocopus martius</i>	fekete harkály
<i>Emberiza citrinella</i>	citromsármány
<i>Erithacus irubecula</i>	vörösbegy
<i>Falco tinnunculus</i>	vörös vércse
<i>Fringilla coelebs</i>	erdei pinty
<i>Garrulus glandarius</i>	szajkó
<i>Galerida cristata</i>	búbos pacsirta
<i>Hirundo rustica</i>	füsti fecske
<i>Jynx torquilla</i>	nyaktekercs
<i>Lanius collurio</i>	tövisszúró gébics
- <i>excubitor</i> nagy	örgébics
- <i>minor</i>	kis örgébics
<i>Luscinia megarhynchos</i>	fülemüle

Muscicapa hypoleuca	kormos légykapó
Oriolus oriolus	sárgarigó
Parus ater	fenyő cinege
- coetuleus	kék cinege
- major	széncinege
- palustris	barátcinege
Passer domesticus	házi veréb
- montanus	mezei veréb
Phasianus colchicus	fácán
Phoenicurus ochruros	házi rozsdafarkú
Phylloscopus collybita	csilp-csalp füzike
Pica pica	szarka
Picus viridis	zöld küllő
Pyrrhula pyrrhula	süvöltő
Serinus serinus	csicsörke
Sitta europea	csuszka
Streptopelia decaocto	balkáni gerle
- turtur	vadgerle
Strix aluco	macskabagoly
Strunus vulgaris	seregély
Sylvia atricapilla	barátposzáta
- borin	kerti poszáta
Troglodytes troglodytes	ökörzem
Turdus merula	feketerigó
- philomelos	énekes rigó
- viscivorus	léprigó
Upupa epops	búbosbanka

Források

- ÁRVAY István-KITLEY Tibor: Mosonmagyaróvár településképi arculati kézikönyv, 2017 november
- BACSÓ András: A Wittmann Antal park Mosonmagyaróvár, 1998.
- GÖNCZÖL László: A magyar olimpiai mozgalom kialakulása – Bauer Rudolf győzelme a párizsi olimpián 1900. Győr-Moson-Sopron megyei Közgyűlés kiadása. Győr, 1996.
- KALMÁR Sándor: A Konviktus táblája – avagy egy dicső emlék a gazdászok múltjából. Mosonmagyaróvár, 2013.
- KEVEY Balázs: A park és a Szigetköz. In: NAGYNÉ MAJOROS GY. (szerk.): Lélegző örökségünk. Mosonmagyaróvári Városvédő Egyesület, Mosonmagyaróvár. 23-28., 2004.
- KIMLEI Péter - TUBA László (szerk.): Moson megyei életrajzi lexikon. Huszár Gál Városi Könyvtár. Mosonmagyaróvár, 2006.
- Kisalföld, 2002. június 1-i szám
- MARKÓ László (főszerk.): Új magyar életrajzi lexikon IV. Magyar Könyvklub, 2002.
- MÉSZELY Réka: Cukortartó az olimpiai bajnoknak. Kisalföld, 2009. május 8.
- Moson Megyei Életrajzi Lexikon. Huszár Gál Városi Könyvtár, Mosonmagyaróvár
- Mosonmagyaróvár Környezetvédelmi Program 2017-2021. Mosonmagyaróvár a fejlődő város. Ember és Környezete, 2017.
- NAGY György: Harminc év szóban és írásban a városért, Mosonmagyaróvár, 2006.
- NAGY György: A Május 1. liget – védett terület, 1990.
- NÉMETH Attila (szerk.): Biographiae Óvárienses I. Válogatott életrajzok a magyaróvári agrár-felsőoktatás 190 éves történetéből (1818-2008). Kiadja az Óvári Gazdászok Szövetsége. Mosonmagyaróvár, 2009.
- ODOR Béla - SZABÓ Ferenc: A Wittmann Antal park madárfaunája. Mosonmagyaróvár. Fekete István Kör. Kézirat, 1996.
- OLDAL Bálint - SZABÓ Ferenc: A Wittmann Antal park leggyakrabban előforduló növényei. Mosonmagyaróvár. Fekete István Kör. Kézirat, 1996.
- Óvári Gazdászok Szövetsége weboldala, <http://ovarigazdasz.hu>, 2019. április
- Óvári Mezőgazda 1980 /2. szám
- PÁSZTOR Mihály: Az olympiai versenyek Párisban. Vasárnapi Újság. 1900. 47. 35. 581-582.
- RÓZSALIGETI László: Magyar olimpiai lexikon 1896-2002. Helikon Kiadó, 2004.

- SALLÁNKI Miklós: Az aranyérem története. A Magyar Olimpiai Bizottság honlapja.
(www.mob.hu)
- SZAUDER Józsefné – SZAUDER József (szerk.): Kölcsey Ferenc összes művei. 1. köt. A Magyaróvári Gazdasági Intézet rövid ismertetése. p. 583.
<http://mek.oszk.hu/06300/06367/pdf/kolcsey1.pdf>
- Széchenyi István Egyetem Mezőgazdaság- és Élelmiszertudományi Kar weboldal
<https://mek.sze.hu>, 2019. április
- TUBA László (szerk.): Mosonmagyaróvár. Mosonvármegye kiadó, 2018
- Virágzó Város Mosonmagyaróvár Környezetvédelmi Program 2017-2021, 2017
- WALLESHAUSEN Gyula: A magyaróvári agrárfelsőoktatás 175 éve. PATE. Mosonmagyaróvár, 1993.
- Wikipedia www.wikipedia.hu
- WINKLER Gusztáv: A magyaróvári erődrendszer rekonstrukciója – Várak, kastélyok, templomok; 2006. április II. évfolyam, 2. szám

Fotók, térképek

- VÉGH Béla (1986): A Gazdászfa az 1980-as években.
- KANYÓ Mihály: Magyaróvár és Lucsony 1821. Albertau, Carlau és Henriettau térképén. Hanság Múzeum térképtára [lelt.sz. 177.](http://www.hansagmuzeum.hu), 1821.
- OSZK Gróf Széchenyi Ferenc térképgyűjtemény: Magyaróvári erődrendszert ábrázoló térkép
- Kisalföld, 2002. június 1-i szám
- NÉMETH Attila: Wittmann Antal park jelenlegi állapot
- NÉMETH István: Gazdászfa emlékoszlop, 2002
- <https://szechenyiterkepek.oszk.hu/hu/magyarovar-1600-korul>
- <https://varak.hu/latnivalo/index/299-Mosonmagyarovar-Var/>
- <http://mek.oszk.hu/00000/00058/html/kolcsey.htm>
- <https://szechenyiterkepek.oszk.hu/hu/magyarovar-1600-korul>
- TERSZTYÁNSZKY Gábor: a gazdász fa az 1960-as években
- TAKÁCS Krisztina: Wittmann Antal park jelenlegi állapot
- <https://varak.hu/latnivalo/index/299-Mosonmagyarovar-Var/> Winkler Gusztáv térképek
- WINKLER Gusztáv: Magyaróvári erődrendszer térképek